

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

МІДЖИН РОМАН СТЕПАНОВИЧ

УДК 81'367. 622=161.2 (477)"XIX"

АКЦЕНТУАЦІЯ ІМЕННИКІВ У ПОЕЗІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Львів – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка.
Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор

Винницький Василь Михайлович,

Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,

завідувач кафедри сучасної української мови

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор

Полюга Лев Михайлович,

Інститут українознавства
імені І.Крип'якевича НАН України,
провідний науковий співробітник

кандидат філологічних наук

Кобиринка Галина Степанівна,

Інститут української мови НАН України,
науковий співробітник відділу діалектології

Захист відбудеться 28 листопада 2007р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.06 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул.Університетська, 1, ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул.Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано 28 жовтня 2007 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

І.М. Кочан

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Вивчення і систематизація наголосу української мови шляхом аналізу поетичного мовлення та лексикографічних праць - один із важливих аспектів акцентології. Дослідженню акцентуаційних особливостей слів різних морфологічних класів на матеріалі поетичних творів І.Котляревського, Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки присвятили свої праці В.Скляренко, З.Веселовська, В.Винницький, А.Білоштан, А.Зинякова, В.Желязкова, В.Спрішевська.

Наголос є одним із компонентів організації поетичного мовлення: він виступає і як елемент, за допомогою якого створюється версифікаційний малюнок вірша, і як стилістичний засіб. Крім того, „проявляються” індивідуальні акцентуаційні особливості поетів: проникнення діалектних наголосів, авторські наголоси тощо. Тому особливості наголошування лексем у поезії зумовлені низкою причин: версифікаційними засобами, ритмічною і фразовою організацією строфи, збереженням чи свідомим порушенням відповідного метру вірша, дотриманням ритму при перекладі поетичних творів, а також різними просодичним ситуаціями¹.

Актуальність дослідження. Вивчення поетичних текстів Лесі Українки є актуальним для аналізу загальних тенденцій акцентуаційного розвитку мови кінця XIX – початку XX століття, виявлення впливу поетичної практики поетеси на кодифікацію українського літературного наголосу.

Зв’язок роботи з науковими програмами. Тема дисертації відповідає комплексній проблемі досліджень кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка: “Акцентологія української мови”.

Мета дослідження - схарактеризувати особливості наголошування іменників у поетичних творах Лесі Українки.

Досягнення мети передбачає розв’язання таких завдань:

- висвітлити особливості наголошування іменників різних акцентних типів;
- зіставити наголошування іменників у поетичному мовленні Лесі Українки з мовною нормою кінця XIX – початку XX століття та сучасним літературним акцентуванням;
- виявити тенденції у наголошуванні іменників із варіантною акцентуацією;
- дослідити особливості функціонування наголосу як стилістичного засобу, а також як компоненту ритміко-інтонаційної побудови творів поетеси;
- визначити особливості значеннєвої і семантико-граматичної функції наголосу в поетичній практиці Лесі Українки.

Об’єктом дослідження є іменники, які вживаються в поетичних творах Лесі Українки.

¹ Винницький В.М. Українська акцентна система: становлення, розвиток. – Львів: Біблос, 2002. – С.7.

Предмет дослідження - особливості наголошування іменників у поезії Лесі Українки.

Матеріалом дисертаційної праці послужили вибірки з 1- 6 тому дванадцятитомного видання поетеси (Леся Українка. Зібрання творів: У 12-ти т. – Київ: Наук. думка, 1975-1979).

Наголошування іменників у поетичному слововжитку Лесі Українки зіставлено із наголошенням цих іменників у сучасній українській літературній мові та лексикографічних джерелах кінця XIX – XX століття. Для цього використано такі словники: Желеховський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словар. – Львів, 1886. – Т.1-2; Уманець М. і Спілка А. Словарь російсько-український. – Львів, 1893; Словарь української мови /За ред. Б.Грінченка. – К., 1907-1909. – Т.1-4; Голоскевич Г. Правописний словник. – Нью-Йорк – Париж – Сидней – Торонто – Львів, 1994; Погрібний М.І. Словник наголосів української літературної мови. – К.: Рад. школа, 1964; Російсько-український словник. – К.: Наук. думка, 1968. – Т.1-3; Словник української мови. – К.: Наук. думка, 1970-1980. – Т.1-11; Українська літературна вимова і наголос: Словник-довідник. – К.: Наук. думка, 1973; Орфографічний словник української мови. – К.: Наук. думка, 1978; Погрібний М.І. Орфоепічний словник. – К.: Рад. школа, 1984; Головащук С.І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. – К.: Либідь, 1995; Великий тлумачний словник сучасної української мови /Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001; Український орфографічний словник /За ред. Л.М.Полюги. – К.: Довіра, 2002.

Методи дослідження: описовий, порівняльно-історичний з дотриманням певної дослідницької процедури: визначення історичного наголосу, зіставлення з акцентною нормою, зафіксованою у лексикографічних працях кінця XIX–XX століття

Наукова новизна. Пропоноване дослідження є першим комплексним аналізом особливостей наголошування іменників у поетичній практиці Лесі Українки в зіставленні їх із акцентуацією у сучасній українській літературній мові.

Теоретичне і практичне значення. Дослідження розширює знання про стан наголосової системи мови кінця XIX – початку XX століття, висвітлює вплив поетичної практики на формування акцентної норми і конкуренції акцентних варіантів та уніфікації наголосу.

Матеріали дисертаційної праці можуть бути використані при написанні узагальнювальних робіт з акцентології, укладанні словника наголосів української літературної мови, у практиці викладання української мови в середній та вищій школах, а також написанні підручників і посібників з української мови.

Особистий внесок здобувача. Усі результати дисертаційного дослідження здобувач отримав самостійно. Наукових праць із теми дисертації, написаних у співавторстві, немає.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалася на засіданні кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Окремі положення дисертації викладено у доповідях на V Тернопільських славістичних читаннях "Актуальні історико-культурологічні та філологічні проблеми слов'янознавства: "Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку" (Запоріжжя, 1996); міжнародних наукових конференціях "Суспільствознавчі науки і відродження нації" (Луцьк, 1997); процеси інтеграції та дезінтеграції у слов'янському світі" (Тернопіль, 1997); "Українська філологія: школи, постаті, проблеми" (до 150-річчя заснування кафедри української словесності) (Львів, 1998); "Леся Українка і сучасність" (Луцьк, 2001); "Українська мова в часі і просторі" (Львів, 2004); на IX міжнародній науково-практичній конференції "Семантика мови і тексту" (Івано-Франківськ, 2006).

Публікації. Основні положення дисертації відображено у дев'яти публікаціях.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (169 позицій); до роботи додано список умовних скорочень, покажчик аналізованих іменників. Повний обсяг дослідження – 204 сторінки. Обсяг дисертаційної роботи (без списку використаних джерел та списку умовних скорочень) – 177 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **в с т у п і** обґрунтовано актуальність теми, стан її наукового опрацювання та актуальність, визначено об'єкт та предмет дослідження, окреслено мету і завдання роботи, висвітлено новизну, теоретичне і практичне значення роботи, описано матеріал і методику дослідження, окреслено структуру дисертації.

У **п е р ш о м у р о з д і л і** "Акцентуація іменників чоловічого роду" проаналізовано особливості наголошування *непохідних* та *афіксальних* іменників *чоловічого роду*, специфіку їх функціонування у поетичному мовленні Лесі Українки. У результаті дослідження визначено відповідні акцентні типи іменників.

Непохідні іменники *чоловічого роду*, що вживаються у поезії Лесі Українки, утворюють шість акцентних типів: **К, Ф, ФК, КФ, КФ₁, К₁**.

Акцентний тип К охоплює іменники, які у поетичних творах Лесі Українки функціонують із *нерухомим наголосом на корені у словоформах однини та множини*. Акцентний тип представлено значною кількістю односкладових (*дух, друг, діл, крик, лет, склеп*) та двоскладових іменників (*гáлас, кéсар, рóзум, мóтлох, рéгіт*). У відмінкових формах однини і множини іменники цього типу мають нерухомий наголос на першому складі кореня: *дру́зі, дру́же; дýха, дýхом; кéсаря; мóтлоху; скáрби*. До типу **К** належать також лексеми *язі́ки, язі́ком*, які у мовленнєвій практиці поетеси мають кореневий наголос, що відповідало літературному слововжитку кінця XIX століття.

Акцентний тип Ф об'єднує іменники, які у поетичному мовленні Лесі Українки мають *флексійну акцентуацію у словоформах однини і множини*: *мечá, на мечі́; упи́рі, упи́рів; листá, листóм, листі́*. Слововжиток поетки відбиває процес розвитку флексійного наголосу в цьому

акцентному типі, оскільки низка лексем зберігає кореневий наголос (*плáчу, плáчем*). Відзначено також і випадки флексійного наголошування (*плачу́, плачéм*), які переважають у мовленнєвій практиці поетеси. У деяких випадках у творах Лесі Українки збережено давнішу акцентуацію: *зурту, до зурту*, яка домінує у поетичному мовленні XIX століття.

До **акцентного типу ФК** належить іменник *кінь*, який у поезії Лесі Українки засвідчений із *флексійним наголосом у словоформах однини і кореневим – у множині та кличному відмінку однини: кінь, коня́, коню́, ко́ней, з кіньми, на ко́нях*.

До **акцентного типу КФ** зараховуємо іменники, які у поетичному вжитку Лесі Українки виступають із *наголосом на корені в однині, що у відмінюваних формах множини переходить на флексію: вітер, вітри́; лу́гу, луги́; му́жа, мужі́, мужі́в*. На прикладах наголошування низки лексем у поезії Лесі Українки простежено процес поступового переміщення наголосу на закінчення у формах множини. Акцентні варіанти свідчать про незавершеність процесу: *жа́лі, те́рні, те́рнів, ро́кі, ча́сів*.

До **акцентного типу КФ₁** належить іменник *гість*, який у мовленнєвій практиці Лесі Українки має акцентований *корінь у формах однини і в називному-знахідному відмінках множини, у всіх інших формах – акцентовану флексію*. Для поетичного мовлення авторки характерне двояке наголошування словоформи орудного відмінка множини аналізованого іменника, що відповідає нормі тогочасного літературного вжитку.

Низка іменників, які у мовленнєвій практиці Лесі Українки мають *наголос на корені у формах однини, крім місцевого відмінка, в якому вони вживаються з флексійним наголосом*, складають **акцентний тип К₁**. До особливостей наголошування іменників аналізованого типу в практиці поетеси належить уживання первісної словоформи місцевого відмінка однини іменника *край: в кра́ю*, хоча іменник *рай*, який належить до цього самого типу, має дві акцентні форми місцевого відмінка: *в ра́ю і в раю́*. Поетична практика Лесі Українки відбиває процес перенесення наголосу на флексію у відмінкових формах однини, який відбувся у другій половині XIX століття. Слововжиток авторки засвідчує конкуренцію кореневого та флексійного наголосу: *чо́вен і човéн; чо́вна і човна́; на чо́вні і на човні́; човни; човна́ми; на човна́х*.

Префіксальні іменники чоловічого роду, засвідчені у поетичних творах Лесі Українки, утворюють два акцентні типи: **П і К**.

Акцентний тип П становлять іменники, які у творах поетеси функціонують із *нерухомим наголосом на префіксі в однині та множині: за́мір, за́мірам, за́міри; за́пал; за́хват, за́хвату*. До цього акцентного типу належать іменники *пóрив; у за́кладі*, префіксальне акцентування яких не суперечить літературному слововжитку кінця XIX століття.

Іменники з *нерухомим наголосом на корені в однині і множині* об'єднуються в **акцентний тип К**: *знадо́бом, нака́зу, поро́ду, усту́пи, погово́ру*. Наголошування більшості аналізованих іменників

цього типу збігається з сучасною акцентною нормою. Винятком є лексеми, відхилення яких від наголосової норми або варіантне акцентування зумовлене тонічною організацією строфи (*невіглас*) або літературною традицією того часу (*спокій і спокій*). У мовленевій практиці Лесі Українки простежується тенденція до перетягнення наголосу з префікса на корінь, яка відбувалася в українській мові протягом XIX століття. Її ілюструють приклади варіантного або виключно кореневого наголошування лексем цього акцентного типу: *докóри, докóрів, докóрам; záхід, захóду, на захóді; привíдів; у розквіті*. Кількісно переважає кореневе акцентування іменників *спóкій; одча́й* та їхніх словоформ.

Префіксально-суфіксальні іменники чоловічого роду, які функціонують у творах Лесі Українки, утворюють **три** акцентні типи: **П, К, СФ**.

До **акцентного типу П** належать іменники чоловічого роду, які у слововжитку поетеси мають *нерухомий префіксальний наголос у словоформах однини та множини: дóсвітки, záкутку, záкутках*. Наголошування більшості розглядуваних іменників цього типу відповідає нормі сучасної української мови. Поодиноким випадком кореневого наголошення лексеми *приятель (приятелів)* зумовлений необхідністю дотримання ритмомелодики вірша. У поетичному слововжитку Лесі Українки відбито акцентну конкуренцію кореневого і префіксального наголошування у типі **П**: *вúпадок і випáдком, випáдки і випáдків*.

Акцентний тип К формують іменники, які вживаються у поетичному мовленні Лесі Українки з *нерухомим кореневим наголосом у словоформах однини і множини: вигнáнці, вигнáнця; звíчай, звíчасм, звíчаї, звíчаїв*. У сучасній українській мові варіантне наголошування іменника *звичай* є нормативним. У поезії Лесі Українки це слово функціонує як із давнім кореневим наголосом (*звíчай, звíчасм, звíчаї, звíчаїв*), так із пізнішим – суфіксальним: *звичáю, звичáсм, звичáї, звичáїв*, хоч деякі найновіші словники подають кореневе наголошування цього іменника. До цього акцентного типу належать іменники *розвиток і покидьок*, які у мовленевій практиці поетки функціонують з кореневим наголосом: *покі́дку, покі́дкам; розві́тку*; а також іменник *повóдар*.

До **акцентного типу СФ** зараховуємо іменники із *суфіксальним наголосом у називному відмінку однини та флексійним у словоформах однини і множини: наглядáч, наглядáчів; посланéць, посланці*. На слововжитку авторки не позначився процес витіснення кореневого і частіше поширення суфіксального наголосу в словах із суфіксом *-ач*: *наглі́дач, наглі́дача; споглі́дачу*, який установався в сучасній українській літературній мові.

Суфіксальні іменники чоловічого роду у поетичному мовленні Лесі Українки утворюють найчисленнішу групу і утворюють **чотири** акцентні типи: **К, КФ, С, СФ**.

Значну кількість становлять суфіксальні утворення, які у мовленевій практиці Лесі Українки належать до **акцентного типу К**: *мають нерухомий кореневий наголос у словоформах однини і множини*. Акцентна характеристика типу **К** властива лексемам із суфіксами: *-ець, -іст, -ок, -янин*,

-ар: багр'янець; бра́нці, бра́нця, бра́нців, бра́нцем, бра́нцями; госпóдар; крáмар; лі́цар, лі́царя, лі́царю, лі́царів, лі́царям; мешкáнець; обов'язок, обов'язки, обов'язків. Наголошування більшості іменників аналізованого типу збігається з сучасною акцентною нормою, проте для невеликої кількості лексем властиве варіантне акцентування або відхилення від наголосóвої норми. Функціонування іменників досліджуваного типу у слововжитку письменниці засвідчує вживання первинного наголосу (*крáмар, обов'язок*), а також акцентні процеси, що інтенсивно відбувались протягом ХІХ століття: переміщення кореневого наголосу на суфікс, акцентуаційні вагання у наголошуванні іменників: *лі́царю* і *лицáрю; мешканець* і *мешкáнець; римлянин* та *римл'янин; тáнець* і *танéць*.

Акцентна характеристика типу КФ (*наголос на корені в однині, який у множині переходить на флексію*) властива невеликій кількості іменників, які в поетичному слововжитку Лесі Українки мають наголошування, що збігається з сучасною акцентною нормою: *ста́рець, старці́, старці́в*.

До **акцентного типу С** належать іменники, які у творах Лесі Українки вживаються з *нерухомим суфіксальним наголосом в однині та множині: громад'янине, громад'яни; єгипт'яни; козачéнько, козачéнька, козачéньку*.

До **акцентного типу СФ** зараховуємо іменники, які у поезії Лесі Українки мають *суфіксальний наголос у називному відмінку однини, а в інших формах однини і множини – флексійний: вінéць, вінці́, вінці́в*. Лексеми, що мають акцентну характеристику типу **СФ**, утворюють досить численну групу. Іменники названого типу в основному функціонують із нормативним наголошуванням, але деякі з них побутують у вжитку поетеси з варіантним наголосом або мають відхилення від акцентної норми: *владáр* і *владáръ; владáря* і *владбря; владáрю* і *владáрю*. Здебільшого називний відмінок цього іменника має кореневий наголос, а в акцентному варіанті з наголошеним суфіксом переміщення наголосу на флексію не відбувається. Варіант із акцентованим суфіксом характерний для літературного слововжитку кінця ХІХ – початку ХХ століття, про що засвідчують лексикографічні джерела того часу.

У **д р у г о м у р о з д і л і "Акцентуація іменників жіночого роду"** досліджено особливості наголошування *непохідних* та *афіксальних* іменників жіночого роду, які функціонують у поезії Лесі Українки.

Непохідні іменники утворюють **шість** акцентних типів: **К, КФ, РК, ФР, ФК, Ф**.

Найчисленнішу групу охоплюють іменники, які у мовленнєвій практиці Лесі Українки мають **акцентну характеристику типу К** (*нерухомий кореневий наголос у словоформах однини і множини*). Більшість іменників аналізованого типу має нормативне акцентування: *вигóда, вигóди; госпóда, госпóди, госпóді*. Серед аналізованих іменників є слова, акцентуація яких не збігається із сучасною наголосóвою нормою або вони функціонують з варіантним наголошенням, зумовленим різними причинами: тонічною ситуацією (нерухомий кореневий наголос, але на другому складі

кореня лексеми *бесéда, бесéди, бесéді*; флексійний наголос іменника *іскра́* у називному відмінку однини). До цього акцентного типу зараховуємо лексему *жу́ра*, яку поетеса вживає з кореневим акцентуванням.

Поетичний слововжиток Лесі Українки відбиває низку важливих акцентуаційних процесів, які особливо інтенсивно відбувалися у XIX столітті, зокрема акцентну варіантність у формах однини (*ко́ристь*).

Наголос у поетичній практиці Лесі Українки відіграє і смислорозрізнювальну функцію: *му́зика* (вид мистецтва) і *музі́ка* (музикант), *ча́йками* (птаха) і *чайка́ми* (човен).

Акцентний тип КФ менш поширений у мовленнєвій практиці поетеси. До нього належать іменники, які мають *нерухомий кореневий наголос в однині і флексійний у формах множини*: *кі́шка, кишкі́; ма́тір, матері́*. Показовими з погляду явища зміщення кореневого наголосу у формах множини на флексію є приклади наголошування іменників *плахта, хата* в поезії Лесі Українки (*плахті́; хаті́, хата́х*), які набули нової акцентуаційної форми. У деяких випадках лексеми зберігають давню кореневу акцентуацію форм множини: *кі́шка – кішки́; печі́нка – печі́нки*.

До **акцентного типу РК** належить нечисленна група іменників, які у поетичних творах Лесі Українки засвідчені з *рухомим наголосом в однині і нерухомим кореневим у словоформах множини*: *голова́ – го́лови, го́ловах; душі́ – ду́ші*.

Іменники, які у поезії Лесі Українки вживаються з *нерухомим флексійним наголосом в однині і рухомим у множині* формують **акцентний тип ФР**. Характерною особливістю наголошування іменників цього типу є наявність акцентних варіантів в орудному відмінку множини. У працях і поезії кінця XIX - початку XX століття акцентна варіантність розвивається далі, що підтверджує її поетична практика Лесі Українки: *слі́зьми і слі́зьмі́ (сльо́зіми)*.

Акцентний тип ФК характеризується *нерухомим флексійним наголосом в однині і нерухомим кореневим у множині*. Аналізований тип у поетичних текстах Лесі Українки представлено досить значною кількістю лексем. Акцентуація більшості з них збігається з сучасною акцентною нормою: *весна́, весну́, весні́, мн. весні́*. У слововжитку поетеси спостерігаємо перевагу флексійного наголошування знахідного відмінка однини: *весну́, сосну́*; флексійний і кореневий наголос у словоформах однини: *ні́ха нихі́, ниху́*; перевагу кореневого акцентування: *су́рма, ці́ну*. Ритмічна організація поетичної строфи зумовила відхилення від наголосової норми низки іменників: *сті́ну, тру́ну*.

Акцентний тип Ф репрезентує іменник *черга́*, який у поетичних творах Лесі Українки має *наголошену флексію у словоформах однини та множини*: *черга́, чергі́*. Флексійне акцентування характерне для літературного вжитку кінця XIX – початку XX століття.

Префіксальні іменники жіночого роду, засвідчені у поетичних текстах Лесі Українки, утворюють **два акцентні типи: П і К**.

Іменники з акцентною характеристикою типу **П** (*нерухомий префіксальний наголос у словоформах однини і множини*) у мовленнєвій практиці поетеси становлять чисельну групу, яка характеризується ваганням у наголошуванні внаслідок зрушення префіксального акцентування. До **акцентного типу П** належать іменники, які в поетичній практиці Лесі Українки зберегли давній префіксальний наголос: *пóвазі, пóвагу; прі́сяга, прі́сяги, прі́сяг* (у сучасній українській мові нормативним є кореневе акцентування).

Префіксальні іменники жіночого роду, які у поезії Лесі Українки засвідчені з *нерухомим кореневим наголосом у словоформах однини та множини*, утворюють **акцентний тип К**. У більшості випадків акцентуація іменників збігається з сучасною акцентною нормою: *догóда, догóді, догóди*. Кореневе наголошування іменників *посéстра, посéстри, посéстро; послúга, послúги, послúгою, на послúгах* відповідає нормі літературного вжитку кінця ХІХ–початку ХХ століття, про що свідчать словники цього періоду (у сучасній літературній мові – префіксальне або варіантне наголошування). Тенденція до зміщення префіксального наголосу зумовила наявність акцентних варіантів в аналізованому типі: *відпові́дь та відпóвідь; рóзповідь та розпóвідь; вíмова і вимóва*.

Префіксально-суфіксальні іменники жіночого роду утворюють **чотири акцентні типи: П, К, КФ, С**.

Префіксально-суфіксальні іменники з *нерухомим префіксальним наголосом у словоформах однини і множини* належать до **акцентного типу П**. Цей тип є досить поширеним у поетичній практиці Лесі Українки. Наголошування більшості іменників відповідає нормі тогочасного літературного вжитку, що збігається із сучасною акцентною нормою: *ві́гадка, ві́гадку; за́гадка, за́гадку, за́гадок*. Характерними для поетичного мовлення Лесі Українки є: перевага префіксального акцентування словоформ іменника *за́гадка* (словники кінця ХІХ століття відбивають вагання у наголошуванні); різне акцентування іменника *за́сідка* та його словоформ (у *за́сідках, засі́док*); перевага префіксального наголошування іменника *пóливка, пóливку* (при засвідченні наголосу лексеми словники виявляють різнобій). Відхилення від сучасної акцентної норми при наголошуванні низки іменників зумовлене тонічною спрямованістю фрази: *забавкі́, засі́док*.

Нерухомий кореневий наголос у словоформах однини і множини властивий для іменників, що утворюють **акцентний тип К**. Більшість із них має наголошування, яке не відрізняється від сучасної норми: *зві́чка, зві́чки; зна́доба, зна́доби; суперéчка, суперéчки*. Кореневе акцентування іменників *покі́дька, усмі́шка (усмі́шці, усмі́шкою)* виступає у поетичних текстах Лесі Українки (у сучасній літературній мові – варіантне наголошування).

До **акцентного типу КФ** належать іменники, які у поезії Лесі Українки функціонують із *нерухомим кореневим наголосом в однині і нерухомим флексійним у множині*. Поетична практика

поетеси відбиває тенденцію до переміщення наголосу з префікса на корінь, унаслідок чого простежується подвійне наголошування словоформ множини деяких іменників: *пóмилок* і *помилóк*.

Акцентний тип С охоплює іменники, які у мовленнєвій практиці авторки мають *нерухомий суфіксальний наголос у словоформах однини та множини*: *ві́ддані́ця*; *обри́длі́вість*; *мн. суперéчки*).

Суфіксальні іменники жіночого роду, засвідчені у поезії Лесі Українки, утворюють **сім акцентних типів: К, С, КФ, ФС, ФК, КС, СФ**.

Акцентний тип К формують іменники з *нерухомим наголосом на корені у словоформах однини та множини*. Цей тип є одним із найпоширеніших у вжитку поетеси. До нього належать іменники із суфіксами *-к-*; *-ин-*: *бліска́вка*, *бра́нка*, *брі́вка*, *дру́жка*, *ку́пина* та ін.

Акцентуація більшості іменників аналізованого типу у поетичній практиці Лесі Українки збігається з сучасною наголосовою нормою: *бра́нка*, *бра́нкою*, *мн. бра́нки*. У поетичному мовленні Лесі Українки виявляється перевага давнього кореневого наголосу у словоформах множини низки іменників: *ві́шеньки*, *вля́дарки*, *єгі́птянки*, *ла́йок*, *обру́чками*, *па́стки*, *товáришок*, *хма́рки*. Поетеса вживає акцентні форми, характерні для мови кінця XIX – початку XX століття: *ба́бищи́*, *злоді́йка*, *лагі́дність*, *лагі́дності*, *оде́жина*.

Приклади наголошування деяких іменників аналізованого типу свідчать про перевагу давніх акцентних форм, зокрема кореневого наголосу у більшості словоформ іменника *ганьба*: *га́ньба*, *га́ньби*, *га́ньбі*, *га́ньбу*, *га́ньбою*; наголос на корені лексеми *корі́сність*.

Іменники з *нерухомим суфіксальним наголосом в усіх формах однини та множини* утворюють **акцентний тип С**, який досить поширений у поетичному вжитку Лесі Українки. Більшість іменників цього типу має наголошення, що відповідає акцентній нормі: *багря́ні́ця*, *багря́ні́цю*, *в багря́ні́ці*; *бліскаві́ця*, *бліскаві́ці*, *бліскаві́цю*, *мн. блискаві́ці*.

До акцентного типу **С** належать іменники: *простóти*, *простóтою*; *темно́та*, *темно́ти*, *темно́ту*, *в темно́ті*; *тісно́ті*, *тісно́ту*, які у літературному слововжитку кінця XIX століття мали варіантне акцентування. Суфіксальне наголошування іменників на *-от(а)* у поетичних текстах Лесі Українки підтверджує думку В. Скляренка про існування тенденції до відтягнення наголосу з флексії на суфікс в українській мові, особливо у південно-східних говорах².

² Скляренко В.Г. Історія акцентуації іменників *a*-основ української мови. – Київ: Наук. думка, 1969. – С. 106-107.

Послідовно суфіксальний наголос у творах поетки мають деякі лексеми, які лексикографічні джерела реєструють із варіантним акцентуванням: *батьківщина; блудниця, блудниці; дівчинонька, дівчиноньці, дівчиноньки; мандрівниці*.

Акцентний тип КФ, що характеризується *нерухомим кореневим наголосом в однині та нерухомим флексійним у множині*, охоплює досить чисельну групу іменників, більшість із яких у поезії Лесі Українки має нормативне акцентування: *хátка – хаткі; хúстка – хусткі; чáрочка – чарочкі*. Серед лексем цього акцентного типу у поетичних творах Лесі Українки домінують ті, що мають суфікс *-к(а)*. Конкуренція давнього кореневого і нового флексійного наголошення, яка виникла внаслідок тенденції до акцентного протиставлення форм однини і множини в іменниках з кореневим наголосом, привела до варіантного наголошення форм множини згаданих іменників, що знайшло своє відображення і в творах поетеси: *гадкі і гáдки; гілкі і гíлки; думкі, думóк, думкáми та думки, думок; квіткі, квітóк, квіткáми і квітки; пташкі, пташóк, пташкáми і пташок; соплкáми і соплки; шйбкі і на шибкáх*. Варіантна акцентуація іменників із суфіксом *-к-* у формах множини є історично обґрунтованою: флексійний наголос у цьому випадку є специфічним явищем української мови, який поряд із кореневим побутує у поезії.

Група іменників, що мають **акцентну характеристику типу ФС** (*нерухомий флексійний наголос в однині і нерухомий суфіксальний у множині*), у творах авторки порівняно нечисленна: *новина́, новіни; чужина́, чужіни*. Аналізований тип складають більшість іменників із суфіксом *-ин(а)*. Наголошування деяких іменників на *-ин(а)* зумовлене їх семантикою: *дереві́на* (одне дерево) та *деревинá* (речовина, матеріал); *звірі́на* (один звір) та *звіринá* (багато звірів). У поезії Лесі Українки іменник *деревина* зафіксовано лише з суфіксальним акцентуванням, але в значенні "речовина, матеріал". Лексема *звірина* вжита в обох акцентних формах, і їх наголошення визначається залежно від значення, яке виявляється у контексті: *звірину́* (багато звірів) та *звірі́ну* (один звір). Для іменників із суфіксом *-ин(а)*, які належать до цього акцентного типу, властиве варіантне наголошення у відмінковій парадигмі: *давнину́, давнині́ та давні́на, давні́ни, давні́ну; новина́ і нові́ну; чужина́, чужині́ і чужі́на, чужі́ни, на чужі́ні*, що свідчить про тривалість акцентних змін, які відображені у поезії Лесі Українки.

Акцентний тип ФК становлять іменники з *нерухомим флексійним наголосом в однині і нерухомим кореневим у множині*, більшість з яких у поетичній практиці Лесі Українки має нормативну акцентуацію: *р. в. брехні́, мн. брэх́ням; р. в. різьбі́, мн. різьби́*.

До **акцентного типу КС** належать іменники, які у творах Лесі Українки вживаються з *нерухомим кореневим наголосом у словоформах однини і нерухомим суфіксальним у множині*. Своєрідна акцентна характеристика властива лексемі *дівчина*, яка у вжитку поетеси засвідчена з варіантним акцентуванням: *дівчина, дівчини, дівчині, дівчину, дівчино і дівчі́на, дівчі́ни, дівчі́ні, дівчі́ну, дівчі́ною, дівчі́но*.

Акцентний тип СФ охоплює іменники із *нерухомим суфіксальним наголосом в однині і нерухомим флексійним у множині*. Флексійне наголошування форм множини, яке є проявом тенденції до розрізнення форм однини і множини відображено у літературній практиці Лесі Українки: *колючкі́, колючка́ми*. Проте частина трискладових іменників аналізованого типу має наосно́вне акцентування: *колю́чками, коро́гівки*.

Т р е т і й р о з д і л дисертації "Акцентуація іменників середнього роду" присвячено дослідженню акцентних характеристик *непохідних* та *афіксальних* іменників *середнього роду*. За структурними та акцентними формами іменники середнього роду відзначаються більшою сталістю та одноманітністю порівняно з іменниками чоловічого та жіночого роду.

Непохідні іменники *середнього роду* утворюють **чотири акцентні типи: К, КФ, КР, ФК**.

До **акцентного типу К** зараховуємо іменники, які у мовленнєвій практиці Лесі Українки функціонують із *нерухомим кореневим наголосом у словоформах однини і множини*. Наголошування більшості лексем аналізованого типу збігається з сучасною акцентною нормою: *вугля́, вугля́м; р. в. ру́на, ру́ном, мн. ру́на; ху́стя*. Винятком є акцентні форми іменника *про́міння* (сучасна норма – кореневий наголос). Відхилення у наголошуванні цієї лексеми зумовлене ритмікою поетичного твору.

До **акцентного типу КФ** належать іменники, які у поетичній практиці Лесі Українки функціонують із *нерухомим кореневим наголосом в однині і нерухомим флексійним у множині, крім називного і родового відмінків: діву́, дива́; плем'я́, племена́; се́рце, серця́; свя́то, святá*.

Низка лексем в українській мові кінця XIX – початку XX століття мала послідовно кореневий наголос у словоформах множини. У поетичному вжитку Лесі Українки відзначено функціонування форм множини з новішим (флексійним) акцентуванням: *дива́, племена́, святá* (сьогодні в усному мовленні іменник *свято* у відмінкових формах множини майже послідовно вживається із флексійним наголосом), хоч словники подають подвійний наголос.

Акцентний тип КР формують іменники з *кореневим наголосом в однині, який у словоформах множини переходить на другий склад кореня*.

Наголошування низки лексем, які утворюють цей акцентний тип, у поетичних текстах поетки носить специфічний характер. Так, для словоформ множини іменника *дерево* властиві акцентні варіанти: *де́рева, дере́в, дерева́ми і дере́ва*, що суперечить сучасній наголосовій нормі. Для поетичної мови XIX століття характерний потрійний наголос – *дере́ва, де́рева і дерева́*.

До **акцентного типу ФК** належать іменники, які у мовленнєвому вжитку Лесі Українки засвідчені із *нерухомим флексійним наголосом в однині і нерухомим кореневим у словоформах множини: вино́, віна́; вікно́, вікон*. Особливістю наголошування деяких іменників є наявність акцентних варіантів у словоформах однини: *джерелó, джерелóм, у джерелі́ і джерело́*; орудному

відмінку множини при наголошуванні іменника *крила*: *крілами, крила́ми, крільми, крильмі́*, що відповідало літературному вжитку кінця XIX – початку XX століття.

Префіксальні іменники *середнього роду* які виступають у поетичних творах Лесі Українки, становлять **один акцентний тип – К**. Це іменники з *нерухомим кореневим наголосом у всіх формах однини і множини*. Аналізований тип малопоширений і відзначається сталістю у наголошуванні: *ві́диво, ві́дива*.

Префіксально-суфіксальні іменники, засвідчені в поезії Лесі Українки, утворюють **два акцентні типи: К і С**.

Іменники з *нерухомим кореневим наголосом у словоформах однини і множини* об'єднуються в **акцентний тип К: закля́ття, підда́нство, пода́ння**. Конкуренція давнього суфіксального і новішого кореневого наголошування зумовила наявність акцентних варіантів, що знайшло своє відображення у лексикографічних працях того часу. У вжитку поетеси іменники аналізованого типу побутують із подвійним наголосом, але перевагу має кореневе акцентування.

Акцентний тип С утворюють іменники з *нерухомим суфіксальним наголосом в однині і множині*, наголошування яких у поезії Лесі Українки збігається з літературною практикою кінця XIX століття і сучасною наголосовою нормою. Деякі акцентні форми функціонують у мовленні авторки під впливом давніх форм наголошення (відтягнення наголосу на корінь завершилося лише у кінці XIX – на початку XX століття): *ві́дродже́ння, ви́зволє́ння, наро́дже́ння, обно́вле́ння*.

Суфіксальні іменники, що домінують у поезії Лесі Українки серед *афіксальних* утворень *середнього роду*, утворюють **чотири акцентні типи: К, С, ФК, Ф**.

Акцентний тип К становлять іменники з *нерухомим кореневим наголосом у словоформах однини і множини*. Наголошування більшості іменників цього типу збігається з сучасною акцентною нормою: *ві́ття; лі́ченько; ма́рево, ма́рева*. Варіантне наголошення іменника *серде́нько* знайшло своє відображення і в поезії Лесі Українки: *се́рдєнько, се́рдєнька, се́рдєньку, се́рдєньком і се́рдєнько, се́рдєнька, се́рдєньку, се́рдєньком*.

До **акцентного типу С** входять іменники, які у поетичних творах Лесі Українки виступають із *нерухомим суфіксальним наголосом в однині і множині*: *знаме́но, знаме́на; ко́стрище; по́жарище, на по́жарищі; стре́мено, стре́мена; то́порище, то́порища*. Серед утворень цього типу переважають лексеми на *-ищ(е), -ен(о)*, які у творах Лесі Українки функціонують із суфіксальним акцентуванням: *по́жарища, на по́жарищі; стре́мено* (лексикографічні джерела кінця XIX – початку XX століття подають варіантне наголошування).

Акцентний тип ФК охоплює іменники з *нерухомим флексійним наголосом в однині і нерухомим кореневим у множині*: *каятт́я, каятт́і; зерн́я; данн́я*. До нього входять також утворення на *-це*, у яких простежується конкуренція давнього (флексійного) і нового (кореневого) наголошування, процес, який відбивають лексикографічні праці кінця XIX-XX століття. Варіантне наголошування

лексем аналізованого типу фіксують і словники початку XXI століття. Поетичне мовлення Лесі Українки засвідчує як кореневе (*дерéвце*), так і флексійне акцентування (*крильцéм*).

Кілька *суфіксальних* іменників *середнього роду*, які характеризуються *флексійним акцентуванням у словоформах однини і множини*, утворюють **акцентний тип Ф**. Усі лексеми цього типу у вжитку поетеси мають акцентування, що збігається з акцентною нормою сучасної української мови: *граннѣ, гранні; жданнѣ; знаттѣ*.

У ч е т в е р т о м у р о з д і л і "Акцентуація іменників *pluralia tantum*" висвітлено акцентуацію *непохідних* та *афіксальних* множинних лексем, засвідчених у творах Лесі Українки. Плюральні іменники у практиці поетеси складають найменшу групу.

Непохідні іменники *pluralia tantum* утворюють **три акцентні типи: К, Ф, Р**.

Акцентний тип К формують лексеми з *нерухомим кореневим наголосом у всіх відмінкових формах*, наголошування яких у літературній практиці Лесі Українки збігається з акцентною нормою сучасної української мови: *зúслі; грáти; чáти, на чáтах*. Виключення становить іменник *кайдани*, який у поезії Лесі Українки має наголошену флексію: *кайдані́*. Поряд із реліктовим флексійним наголосом ця лексема функціонує з кореневим акцентуванням: *кайдáни*. Кореневе і флексійне акцентування згаданого іменника фіксують словники XIX – початку XX століття, але перевага надається кореневому наголосу.

До акцентного типу **К** належать іменники, які у відмінкових формах мають кореневу акцентуацію: *грóші, грóшей, грíшми, в грóшах; дрóва; ворóта* (у сучасній українській мові лексикографічні праці наводять акцентні варіанти).

Акцентний тип Ф охоплює невелику кількість множинних іменників з *нерухомим флексійним наголосом у відмінкових формах*: *устá, устáми, устáх*. Поодинокий випадок кореневого наголошування (*эстах*) зумовлено ритмомелодикою вірша.

До **акцентного типу Р** належать іменники, які в поетичному мовленні Лесі Українки функціонують із *рухомим наголосом у відмінкових формах*: *двéрі, дверйй; грúди, грудéй*. У поетичних творах Лесі Українки відбито рухомість наголосу названих іменників, що пояснюється дією тенденції до акцентуаційного протиставлення форм однини і множини: *лбóдми* і *лбóдьми; дítьмі* і *дítьми*.

Серед *префіксальних множинних* іменників у мовленнєвій практиці Лесі Українки функціонує декілька іменників з **акцентною характеристикою типу П** (*нерухомий префіксальний наголос у словоформах однини і множини*). Їх наголошування збігається з акцентною нормою сучасної української мови: *обíйми, обíймів, обíймах*.

3-поміж *префіксально-суфіксальних множинних* іменників у поетичному мовленні Лесі Українки зафіксовано поодинокую лексему *заручини*, яка має **акцентну характеристику типу К** (*нерухомий кореневий наголос у відмінкових формах*): *заручин, на заручинах*.

Суфіксальні іменники *pluralia tantum* утворюють **акцентний тип К**. Для них характерний *нерухомий кореневий наголос у відмінкових формах*. У поезії Лесі Українки вони домінують серед множинних. До цього типу належить низка іменників із суфіксом **-ощ(і)**: *веселощі, гордощі, лінощі, ллюбощі, пахощі, пестощі, радощі, святощі, старощі*. У всіх відмінкових формах наведені іменники функціонують із кореневим наголошуванням.

До **акцентного типу С** (*нерухомий суфіксальний наголос*) зараховуємо іменник *молодощі*, який у поетичному мовленні Лесі Українки має суфіксальне наголошування: *молодощі, молодощів*, що відповідало наголосовій традиції кінця XIX – початку XX століття (у сучасній українській мові – кореневе акцентування).

Переважає більшість плюральних іменників має *нерухомий наголос у парадигмі*. Постійний наголос (*префіксальний*) властивий для іменників у типі **П** і суфіксальний у типі **С** (*суфіксальних іменників*). Проте акцентуаційний розвиток певної кількості іменників ще не завершився, про що свідчить наявність акцентних варіантів.

ВИСНОВКИ

Непохідні іменники *чоловічого роду* утворюють *шість акцентних типів*. Наголошування більшості лексем збігається з літературною нормою сучасної мови.

Непохідні іменники *чоловічого роду* відзначаються сталістю у наголошуванні. Особливо це стосується іменників із *нерухомим кореневим наголосом* у всіх формах однини та множини.

Первинне *кореневе акцентування* з відповідних причин (стилістичне навантаження, семантичний зсув, ритмічна організація строфи) постійно проявляється у слововжитку поетеси, але стосується тільки окремих форм відмінків однини і множини непохідних іменників *чоловічого роду*. У процесі історичного розвитку мови відбулося переміщення наголосу з кореня на флексію.

Поетичне мовлення Лесі Українки відбиває низку акцентуаційних процесів, які властиві для *префіксальних* іменників: акцентні вагання у типі **П** (переміщення наголосу з префікса на корінь); варіантне акцентування іменників цього типу. Дію тенденції до зрушення префіксального наголосу ілюструє *кореневе наголошування іменників у формах множини, які належать до типу К: докóри, докóрів, докóрам*; місцевого відмінка іменника: *в розквіті*. Таке наголошування було нормою кінця XIX – початку XX століття. Саме цим пояснюється префіксальна акцентуація іменника *пóкорм* (у сучасній мові – *пóкорм* і *покóрм*).

Префіксально-суфіксальні іменники *чоловічого роду* утворюють *три акцентні типи*.

Протиставлення кореневого, префіксального і суфіксального наголошування деяких іменників засвідчують лексикографічні праці кінця XIX – початку XX століття і сучасні словники. Так, наголошуючи іменники *поводар, наглядач, просвіток, покидьок*, поетеса вживає один із варіантів: *пово́дар, наглядáч, поки́дьок, про́світок*. У вжитку поетки не знайшов підтвердження процес витіснення кореневого наголосу і частіше поширення (закріплення) суфіксального наголошування.

Суфіксальні іменники чоловічого роду об'єднуються в чотири акцентні типи. У поезії Лесі Українки акцентною стабільністю характеризуються іменники у типі **К** із відповідним первісним наголосом.

На поетичному мовленні Лесі Українки не відобразився процес витіснення кореневого наголосу і частішого поширення суфіксального наголошування, про що свідчить коренева акцентуація низки іменників у типах **С** і **СФ**. В акцентному типі **СФ** у наголошуванні деяких іменників не відбувається переміщення наголосу із суфікса на флексію у формах однини і множини.

Непохідні іменники жіночого роду утворюють шість акцентних типів. Наголошування цих іменників у поезії Лесі Українки відбиває акцентуаційні зміни та процеси, що особливо інтенсивно відбувалися в українській мові упродовж XIX століття: зміщення нерухомого кореневого наголосу на флексію у відмінкових формах множини у типі **КФ**, розвиток акцентних варіантів у типах **К**, **КФ**, **РК**, **ФР**, **ФК**, **Ф**. Наявність варіантів у цих типах свідчить про те, що акцентуаційний розвиток непохідних іменників жіночого роду продовжується.

Префіксальні іменники жіночого роду становлять два акцентні типи: **П** і **К**. Тенденція до переміщення наголосу з префікса на корінь, яка продовжувалася протягом XIX століття, знайшла своє відображення у поетичному мовленні Лесі Українки (*в́імова* і *вимóва*). Однак переважає префіксальне наголошування тих іменників, які в сучасній українській мові належать до типу **К**: *пóвагу, пóвазі; прі́сяга, прі́сяг, прі́сяги*.

Префіксально-суфіксальні іменники жіночого роду утворюють чотири акцентні типи. Наголошування іменників у поетичних творах Лесі Українки ілюструє важливі акцентуаційні процеси в українській мові XIX століття: зрушення префіксального наголосу і акцентна варіантність у типах **П** і **С**; зміщення кореневого наголосу у формах множини в типі **КФ** та продовження процесу уніфікації наголосу в типах **К** і **КФ**.

Суфіксальні іменники жіночого роду формують сім акцентних типів. Акцентною стабільністю відзначаються лексеми, що входять до типу **К**. Проте низка іменників, які в однині мають кореневе наголошування, у формах множини набувають варіантного акцентування, причому пріоритетним є розвиток флексійного наголосу. Акцентуаційні вагання у формах множини простежуються на прикладах наголошування цілої низки різних типів іменників у творах поетеси.

Іменники жіночого роду, в яких наголос вагається між коренем і суфіксом, суфіксом і флексією, Леся Українка вживає виключно з корневим акцентуванням. Порушення акцентуаційної норми у

поетичній практиці поетеси виступає лише в окремих відмінках форм множини. Вони ілюструють тенденції до акцентуаційного протиставлення форм однини і множини.

Сучасні лексикографічні праці відображають тенденцію до витіснення суфіксального наголошення флексійним в іменниках жіночого роду з суфіксом **-ом(а)**. У поетичному мовленні Лесі Українки функціонує тільки суфіксальна акцентуація, оскільки такою була тенденція наголосу кінця XIX – початку XX століття. У сучасній українській мові ці іменники належать до типу **ФС**.

Непохідні іменники *середнього роду* становлять *чотири акцентні типи*. Акцентною варіантністю у вжитку Лесі Українки відзначаються іменники у типах **К, КФ, ФК** (як і в сучасній українській літературній мові). Це свідчить, що акцентуаційні процеси у цих типах ще не завершилися.

Наголошування деяких іменників у типах **К, КФ, ФК** не збігається з сучасною нормою, що пояснюється як ритмічною організацією поетичної строфи, так і конкуренцією давнього і новішого наголосу у формах множини, яка набула особливого поширення в українській мові XIX століття.

Кореневе наголошування іменників середнього роду у давальному і місцевому відмінках множини пояснюється тим, що кореневе наголошення було поширенішим у староукраїнській мові, ніж флексійне.

Префіксальні іменники *середнього роду* формують *один акцентний тип*: **К, префіксально-суфіксальні** – два: **К** і **С**. Наголошування префіксальних та префіксально-суфіксальних іменників середнього роду в більшості випадків збігається із акцентуаційною нормою сучасної української норми. Відхилення у наголошуванні низки префіксально-суфіксальних іменників середнього роду пояснюється ритмічною організацією вірша.

Суфіксальні іменники *середнього роду* становлять чотири акцентні типи: **К, С, Ф, ФК** і характеризуються акцентною стабільністю, особливо у типі **К**.

З варіантів наголошування іменників на **-иц(е)** і **-ен(о)** поетеса вживає суфіксальне акцентування. Уніфікацію наголосу на суфікс спостерігаємо в сучасній мові.

У сучасній українській літературній мові в іменниках середнього роду на подовжений приголосний простежується розвиток флексійного наголошування як перспективнішого. У Лесі Українки іменники цього типу функціонують із кореневою акцентуацією.

Непохідні іменники *pluralia tantum* утворюють *три акцентні типи*, у поезії Лесі Українки відзначаються стабільним наголосом в акцентних типах **К** і **Ф**, за виключенням поодинокого випадку кореневого наголошування місцевого відмінка (*эстах*), зумовленого розміром вірша. Акцентні варіанти у наголошуванні непохідних множинних іменників спостерігаються у типі **Р**.

Префіксальні іменники *pluralia tantum* утворюють *один акцентний тип П*. Наголошування більшості іменників цього типу відповідає сучасній акцентній нормі.

Префіксально-суфіксальні іменники *pluralia tantum* також утворюють *один акцентний тип К*. Лексеми цього типу відзначаються стабільністю у наголошуванні.

Суфіксальні іменники *pluralia tantum* належать до **акцентного типу К** і характеризуються акцентуаційною стабільністю. Іменник *молодóщі*, який в поезії Лесі Українки має давніший наголос (що було нормою кінця XIX– початку XX століття), належить до **акцентного типу С**.

Зрушення кореневого наголосу іменників із значенням демінутивності і, як наслідок, – подвійне наголошування є особливістю акцентуації іменника *дітки*: *ді́ток*, і *діто́к*, *дітка́м*.

Отже, більшість іменників усіх трьох родів побутує в поезії Лесі Українки із наголошуванням, що відповідає сучасній акцентній нормі. Поетичне мовлення письменниці, що становить видатне мовно-естетичне явище, відображає низку важливих акцентуаційних процесів, які інтенсивно проходили в українській мові кінця XIX – початку XX століття. Поетеса своїм творчим талантом реалізувала глибокі потенції національної мови, багато в чому передбачивши історичну перспективу формування і становлення акцентної норми.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ

1. Міджин Р.С. Особливості наголошування суфіксальних іменників жіночого роду у поетичній творчості Лесі Українки //Українська філологія: школи, постаті, проблеми: Збірник наукових праць Міжнародної конференції, присвяченої 150-річчю від дня заснування кафедри української словесності у Львівському університеті. Удвох частинах.– Львів: Світ, 1999.– Ч.2. – С. 292-303.

2. Міджин Р.С. Особливості акцентування непохідних іменників середнього роду у поетичному мовленні Лесі Українки //Леся Українка і сучасність: (до 130-річчя від дня народження Лесі Українки): Збірник наукових праць. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2003. – С. 289-298.

3. Міджин Р.С. До історії становлення акцентуаційних норм (на матеріалі поетичного мовлення Лесі Українки) – //Вісник Львівського університету: Серія філологічна. – Випуск 34. – Ч.ІІ. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. – С. 512-519.

4. Міджин Р.С. Особливості наголошування суфіксальних іменників жіночого роду (на матеріалі поетичного мовлення Лесі Українки та Івана Франка //Семантика мови і тексту. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Прикарпатський національний університет імені В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 2006. – С.129-132.

5. Міджин Р.С. Акцентування непохідних іменників *Pluralia tantum* у поезії Лесі Українки - //Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки, №9. – С. 98-106.

6. Міджин Р.С. Особливості наголошування непохідних іменників чоловічого роду в поетичній творчості Лесі Українки //Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку: Збірник наукових праць. – Ч.2. – Запоріжжя: ЗДУ, 1996. – С. 25-28.

7. Міджин Р.С. Наголошування суфіксальних іменників чоловічого роду у поетичному мовленні Лесі Українки //Slavica Tarnopolensia. – 1997. – № 4. – С.95-100.

8. Міджин Р.С. Особливості наголошування суфіксально-префіксальних іменників чоловічого роду у поетичному мовленні Лесі Українки //Суспільствознавчі науки та відродження нації: Збірник наукових праць. – Кн.ІІІ. – Луцьк: ВДУ, 1997.– С. 94-97.

9. Міджин Р.С. Акцентування непохідних іменників жіночого роду у поетичному вжитку Лесі Українки //Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки ДДПУ. – Дрогобич: Вимір, 1999. – С. 193-204.

АНОТАЦІЯ

Міджин Р.С. Акцентуація іменників у поезії Лесі Українки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01. – українська мова. Львівський національний університет імені Івана Франка.

До захисту подано рукопис, у якому досліджено особливості наголошування іменників у поезії Лесі Українки, визначено основні акцентні типи, зіставлено наголошування іменників у слововжитку поетеси з мовною нормою кінця ХІХ– початку ХХ століття та сучасною літературною нормою, простежено особливості функціонування наголосу як стилістичного засобу, а також як компонента ритміко-інтонаційної побудови поетичних творів Лесі Українки.

У дисертації простежено процес уніфікації наголосу в акцентних типах, висвітлено варіантну, а також авторську акцентуацію. Акцентуаційний аналіз проведено з використанням кількох методів дослідження, що дозволило здійснити характеристику загальних тенденцій акцентуаційних процесів у мові кінця ХІХ – початку ХХ століття, виявити вплив мови поетеси на кодифікацію українського літературного наголосу, встановити закономірності тенденції акцентуаційного розвитку іменників.

Ключові слова: наголос, наголошування, акцентуація, акцентний тип, варіантний наголос, акцентна варіантність, акцентуаційний розвиток, акцентуаційні тенденції, наголосова норма.

АННОТАЦИЯ

Миджин Р.С. Акцентуация имен существительных в поэзии Леси Украинки. – Рукопись. Львовский национальный университет имени Ивана Франко.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык.

Диссертация посвящена исследованию особенностей ударения имен существительных в поэзии Леси Украинки, выявлению основных акцентных типов, сопоставлению ударения имен существительных и их грамматических форм с акцентными нормами конца XIX – начала XX столетия и современной литературной нормой украинского языка.

Для комплексного исследования особенностей ударения имен существительных, засвидетельствованных в поэзии Леси Украинки, диссертант осуществил их структуризацию и систематизацию по грамматическим, морфемным и акцентуационным признакам.

Поэзия является весомым фактором влияния на стабилизацию ударения, формирование литературной акцентной нормы. Изучение поэтической речи Леси Украинки является актуальным для исследования и анализа общезыковых тенденций и акцентуационных процессов. Изучение особенностей ударения, его поведения и функций в поэтической речи является наименее исследованной и, соответственно, перспективной отраслью в современной украинской акцентологии.

Непроизводные имена существительные мужского рода отличаются стабильностью ударения и в большинстве случаев соответствуют акцентуационной норме современного украинского языка. Исключением являются те случаи, когда ударение обусловлено ритмической организацией поэтической речи или объясняется индивидуальными особенностями стилистической функции, иными словами, составляют часть образно-поэтического мира автора. Незначительному числу лексем свойственны акцентные колебания, отражающие языковые процессы того времени: предпочтение первичного корневого ударения, вариантное ударение, являющееся следствием нарушения акцентуационного равновесия и смещения корневого ударения на аффиксы.

Об интенсивности акцентных изменений свидетельствуют особенности ударения непроизводных имен существительных женского рода, которые позволяли автору проиллюстрировать самые значительные из них: смещение неподвижного корневого ударения на флексию в падежных формах множественного числа в типе **КФ**, развитие акцентных вариантов в типах **К, Р, РК, ФР, ФК**.

Поэзия Леси Украинки отражает целый ряд акцентуационных процессов, свойственных префиксальным именам существительным мужского рода: акцентные колебания в типе **П** (как следствие варианты ударения), тенденция к смещению префиксального ударения на корень.

Эти же явления наблюдаются при ударении префиксальных имен существительных женского рода. Но в акцентном типе **П** преобладает префиксальное ударение, которое распространяется даже на имена существительные, имеющие в современном языке акцентную характеристику типа **К**.

Ударение префиксальных и префиксально-суффиксальных имен существительных среднего рода полностью соответствует современной норме языка. Только некоторые случаи ненормативного ударения объясняются ритмом стихотворной речи или стилистической функцией.

Неподвижное акцентирование свойственно аналогичным словообразованиям плюральным имен существительных.

Префиксально-суффиксальные имена существительные мужского и женского рода иллюстрируют противопоставление корневого, префиксального и суффиксального ударения, которое привело к наличию вариантов и акцентных колебаний в типах **П, К, К** и **КФ**.

Суффиксальные имена существительные мужского рода характеризуются акцентной стабильностью в типе **К** (соответственно первичное ударение).

Акцентной нестабильностью отличаются суффиксальные существительные женского рода в типах **ФК, КС, СФ, ФС, КФ**.

Суффиксальные имена существительные среднего рода в поэзии Леси Украинки характеризуются акцентной стабильностью в типе **К**. Характерной особенностью существительных этого класса является преобладание суффиксального ударения существительных на **-ищ(е)** и **-ен(о)**, тогда как в современном языке наблюдаем развитие флексийного ударения как более перспективного.

Суффиксальные плюральные имена существительные, зафиксированные в поэзии Леси Украинки, образуют акцентный тип **К** и отличаются стабильностью ударения. Проведенное исследование обосновывает закономерности развития акцентной системы украинского языка.

Ключевые слова: ударение, акцентуация, акцентный тип, вариантное ударение, акцентная вариантность, акцентуационное развитие, акцентная норма, акцентуационные тенденции, нормативное ударение.

SUMMARY

Midzhyn R.S. Stressing the Nouns in Lesya Ukrainka's poetry. – Manuscript.

A thesis for the Scholarly Degree of Candidate of Philology in Speciality 10.02.01. – the Ukrainian language. – Lviv Ivan Franko National University.

The dissertation highlights the peculiarities of stressing noun in Lesya Ukrainka's poetry reveals the principal accentual types as well as compares the stressing of nouns and their grammatical forms with the accentual norms of the end of the 19th and the beginning of the 20th century and with the modern literary norm of the Ukrainian language.

The author has investigated the peculiarities of functioning the stress as a stylistic device and as a component of the information and rhythmical structure of the poetess' language.

The present research has traced the process of the unification of the stress in accentual types defined the historical stress and elucidated variant as well as the author's accentuation. For the purpose the accentual analysis has been carried out using the descriptive, contrastive-comparative and comparative-historical methods of investigation.

The combining of synchronous and diachronous aspects of investigation has made it possible to provide the analysis of the general tendencies accentual processes in the language of the end of the 19th and the beginning of the 20th century and to reveal the influence of the poetess' language on the codification of the Ukrainian literary stress and to specify the well-grounded tendencies of the accentual development of nouns and their grammatical forms.

Key words: stress, stressing, accenting, accentual type, variant (double) stress, accentual variants, accentual development, accentual tendencies, stress norm.

Підписано до друку 08.10.2007. Формат 60x84/16

Папір офсетний, наклад 100

Видавництво "Коло"

вул. Бориславська, 4, Дрогобич, 82/100

тел. (03-344) 2-90-60, 3-87-32

ел. пошта редакції redolo@gmail.com

ел. пошта відділу книгорозповсюдження knygakolo@gmqil.com